

Joan Borrell a Mirmanda

Felip Martí-Jufresa

École Supérieure des Beaux-Arts, Toulouse
felipmartijufresa@gmail.com

Mirmanda, seguint lliurement el poema de Verdaguer, és una ciutat fantàstica que es difumina en el passat i alhora espurneja des de l'avenir. Mirmanda no és una ciutat plenament contemporània de les altres ciutats; és una ciutat intermitent, però des de la qual alguns, si més no, van teixint realitat. La realitat de Mirmanda passa, també i des de començaments de l'any 2006, per una nova revista que porta el seu nom, el nom d'una ciutat que és i no és, que es troba en l'escenari del tràgic, desagradable, patètic i sublim debat metafísic entre l'ésser i el no-ésser. La nova revista *Mirmanda* s'escriu, doncs, des d'un lloc situat a mig camí entre el real i l'imaginari, entre allò ja instituït i allò per instituir¹.

Escriure des d'aquesta mena d'indrets no és fàcil i, per tant, quelcom en si mateix digne d'elogi. Aquest tret en fa, de la revista *Mirmanda*, un acte que va més enllà del joc institucional de la filosofia, la literatura, la història i totes les disciplines d'estudi que es puguin aplegar a les seves pàgines. La presència de *Mirmanda*, la revista, és un acte *crític*, però d'una crítica fèrtil i festiva; és anàlisi i protesta, mitjançant la invenció i la creació cultural. Mirmanda, la ciutat i la revista, és una presència inquietant que no deixa en pau la realitat imperant.

Qui vulgui anar a Mirmanda, la ciutat, haurà de prendre el camí de Perpinyà. Però un cop a Perpinyà, que no s'esveri si no la troba. Mirmanda no és una ciutat com les altres. És i no és en els mapes, hi és discontinuament, intermitent. Per això no tothom s'adona d'haver-hi arribat. El millor que poden fer en arribar a Perpinyà és demanar pels impulsors de la revista: demanin per l'Èric Forcada, la Maria Grau o el Joan Peytaví. I si encara són a Barcelona, cerquin l'Òscar Jané, qui també els podrà indicar on para això de Mirmanda. Però si no troben ningú, poden senzillament obrir la revista i llegir:

Mirmanda és la porta oberta d'un país que s'expressa evocant idees, portant-les a terme i sostenint els pensaments lliures i alliberats².

1. *Mirmanda. Revista de Cultura*, núm. 1, Perpinyà, 2006, 209 p.

2. *Mirmanda*, núm. 1, p. 5.

Aquesta frase ens permet d'entendre per què, amb articles de Maria Grau, Jordi Estivill, Jacques Rancière, Geneviève Fraisse, Miguel Abensour, Patrick Vauday, Feliip Martí-Jufresa i Jordi Riba, s'ha dedicat el primer número de la revista a la figura de Joan Borrell. Joan Borrell també era d'aquest país, d'aquest país que fa pampallugues, que apareix i desapareix, situat en equilibri inestable entre l'ésser i el no-ésser del poder ésser, entre el real i l'irreal; interstici, trànsit que és l'afer d'una praxi, del comportament de certa gent, els habitants paradoxals de Mirmanda, gent lliure com els directors d'aquesta nova revista. O com Joan Borrell.

Qui és Joan Borrell?

Espero que, ben aviat i gràcies a iniciatives com *Mirmanda*, no calgui fer aquesta pregunta i que, per tant, llegir aquest article resulti més aviat inútil. Espero que la figura de Joan Borrell i el seu pensament esdevinguin una referència usual, i que tots els seus escrits siguin accessibles. Aquest article passa ara a ser principalment un crit, o més aviat una crida, una crida a editors, a col·laboradors, a lectors. Miraré de limitar-me, per una vegada, a fer de portaveu, de misatger, a donar notícia i resumir breument el tema d'una sèrie de textos de Joan Borrell. Que la fortuna i la bona voluntat facin, doncs, ben aviat aquest text caduc i simple past d'arxiu bibliotecari.

Començaré, precisament, a respondre a la pregunta anterior citant un document d'arxiu, una prova concreta de la situació en què es troba el llegat de Joan Borrell. Si s'acosten a la Biblioteca Nacional de França o consulten, via Internet, el seu catàleg digitalitzat, hi podran trobar la notícia següent:

Borrell, Joan (1938?-1992): *pseudonyme forme internationale*

Nationalité(s): France

Langue(s): français

Responsabilité(s) exercée(s) sur les documents: Auteur

Naissance: 1938?

Mort: 1992-02-13

Pseudonyme du philosophe Jean Borreil, professeur au Département de philosophie de l'Université de Paris VIII et directeur de programmes au Collège International de Philosophie (en 1991)

Forme(s) associée(s):

Voir aussi: Borreil, Jean

Sources: L'Artiste-roi: essais sur les représentations / Joan Borrell, 1990. - Livres-Hebdo, n. 9, 1992-02-28.³

Aquesta fitxa de biblioteca condensa la situació actual de la recepció de l'obra de Joan Borrell. S'hi pot llegir l'efecte concret de les dinàmiques d'uniformització, el monolingüisme i l'oblit de la majoria dels seus escrits, la prova concreta de la força de la monologia incapaç de pensar la pluralitat —en aquest

3. Catalogue BN-OPALE PLUS, <http://www.bnf.fr>.

cas una dualitat— com a fonament. El nom català de Jean Borreil no pot ser un altre nom, només pot ser un pseudònim, un nom fals. I la nacionalitat només pot ser una, només pot ser única, així com la llengua.

Joan Borrell no va cessar mai de contestar, d'oposar-s'hi, de fer-ne l'arqueologia, d'estudiar i destapar aquesta lògica en els seus escrits i en la seva vida política, poètica i ciutadana. El seu pensament és un combat contra aquesta fitxa, i és el seu pensament el que ens permet de llegir-la críticament. Llegir *borrellanament* aquesta fitxa de Borrell és posar en evidència fins a quin punt és antiborrellana. Potser bons bibliotecaris ens explicaran com pot resultar de difícil, des de criteris exclusivament biblioteconòmics, que un mateix autor tingui dos noms sense establir cap jerarquia que reproduïxi la vella distinció original/còpia, autèntic/fals. Potser. Raó de més per considerar el caràcter al·legòric d'aquesta fitxa i copsar la seva càrrega ideològica concreta. Sí, defugir la monologia no és una tasca senzilla, totes les estructures socials estan organitzades perquè no ho sigui, fins i tot —o començant per— una biblioteca.

Joan Borrell tenia dos noms: Joan Borrell i Jean Borreil. O més ben dit, tenia un sol nom que escrivia de dues maneres, a la catalana i a la francesa. Perquè Joan Borrell escrivia en francès, principalment, però també en català, llengua que va aconseguir recuperar malgrat que l'educació nacional francesa i tot els dispositius socials de l'Estat francès miressin de fer-la-hi perdre. I també tenia pseudònims: Joan Puig, Joan Völker... Potser va decidir multiplicar els pseudònims per mirar de desfer, per acumulació, aquesta jerarquia entre l'autèntic i el fals que l'efectivitat concreta de les estructures del poder estatal francès li imposà, *malgré lui*.

Joan Borrell va néixer a la vora de Perpinyà, al petit poble de Tuïr, el 1938 (ja poden treure el punt d'interrogació de la fitxa) i va morir a París l'any 1992. Va estudiar a Perpinyà, Montpeller i París, i va ser professor, primer a Besiers, i posteriorment a la Universitat de Vincennes.

No va sucumbir mai, però, a les dinàmiques establertes de promoció acadèmica, que sabia, millor que ningú, fins a quin punt responien al dispositiu de poder que havia causat la provincianització quasi total del seu país. No va sucumbir mai ni a la tendència que porta la majoria d'universitaris francesos a desitjar la promoció parisenca per damunt de tot, ni al ressentiment antiparisenc dels qui no l'aconsegueixen. Al contrari, va practicar obertament la dualitat cultural que el travessà tota la vida.

Una prova concreta d'això ho és, per exemple, la seva participació fundacional a la creació, al bell mig dels anys setanta, de dues revistes: *Aïnes* i *Les Révoltes Logiques*. Miraré de mostrar un dels motius centrals del pensament de Joan Borrell a partir de dos textos apareguts en els primers números d'ambdues revistes. Però, abans, presentem-les.

El primer número d'*Aïnes* («eines» en vell dialecte rossellonès) aparegué el desembre de 1974, i l'últim, el quart, el desembre de 1978. Hem dit que, aquest cop, faríem de portaveus; obrim, doncs, els altaveus, escoltem com definen els objectius i els motius d'aquesta revista els seus mateixos promotors:

Aquesta publicació és el reflex d'una no acceptació.

La servitud d'un país no es reflecteix sols en la vida econòmica sinó que es manifesta tant o més en l'activitat intel·lectual. Totes les zones perifèriques (Occitània, Galícia, Rosselló...) coneixen una situació de misèria i dependència cultural respecte dels poders econòmics i polítics. [...] Perquè la no acceptació del provincialisme no és ni un entredit folklorisme ni un abstracte cosmopolitisme, els quals, en realitat fan el joc del més fort, en aquesta fi del segle XX⁴.

Benvolgut lector de començaments del segle XXI, no li xiulen les orelles? (I no ho diem pel volum dels nostres altaveus.) Escoltem encara una mica més:

Per a què serviran aquestes eines?

A qui serviran aquestes eines?

Serviran per saber una mica més clarament què significa això dels països catalans.

Què es fa i què es pot fer en aquests països catalans? Què és el que els caracteritza, què els separa, què els uneix? [...]

I la història que ens han amagat, quina és? I la Geografia que ens agafen? I l'economia que ja no tenim?⁵

Diríem que, d'aquestes *Aïnes*, en seguim necessitant...

Ahora que, juntament amb Jordi Estivill i altres col·laboradors, esmolava aquestes eines a Perpinyà —però no només *per a* Perpinyà—, Joan Borrell en confegia unes altres a París —però no només tampoc *per a* París— amb Geneviève Fraisse, Jacques Rancière, Pierre Saint-Germain, Michel Souletie, Patrick Vauday i Patrice Vermeren: *Les Révoltes Logiques*. El primer número d'aquestes eines francòfones apareixia l'hivern de 1975, i l'últim, el número 14-15, l'hivern de 1981. Seguirem els mateixos criteris que fa un instant: obrirem els altaveus i sentirem com presentava la revista un dels seus impulsors. Però ara en diferit, en un diferit d'onze anys. Parla Borrell, l'any 1986, en un seminari sobre l'escultura d'Ipoustéguy:

Une logique sociale était rompue. Le fils d'un menuisier de Pavillons-sous-Bois que tout destinait à devenir ouvrier ou employé déplaçait son destin. Il y a là la passion d'une liberté. [...] Cette passion, c'est celle que nous fûmes quelques-uns à essayer de «revivre» dans une revue qui voulait répondre à cette question: comment l'humanité advient-elle aux hommes? Comment les hommes se font-ils à eux-mêmes le pari d'être humains? Voltes et révoltes des logiques: il y a plus de philosophie à s'intéresser aux interruptions des logiques sociales qu'au *statu quo* des déterminismes sociaux. Déplaçant une fortune connue, quelqu'un qui s'est beaucoup intéressé au «maître ignorant» disait: «il ne faut pas céder sur l'égalité»⁶.

4. *Aïnes*, núm. 1, ed. du Castillet, Perpinyà, 1974, p. 3.

5. *Ibidem*, p. 4-5.

6. BORRELL, J.; MATIEU, M. (ed.): *Ateliers I. Esthétique de l'écart*, Paris: L'Harmattan, 1994, p. 54.

Aquest és un dels gestos principals de l'obra de Joan Borrell: el desempolsegament, l'estudi i l'elogi d'aquells moviments populars que de forma concreta han contestat la lògica social imperant que soterra l'evidència de la igualtat. Altrament dit, la memòria i la reflexió del pensament immanent a aquestes lluites, l'exposició de les idees que aquests moviments practicaven, això és, la democràcia cercant-se, el poder popular instituint-se, inventant les formes de la seva institució.

Dos articles, com hem avançat, apareguts en els primers números d'aquestes dues revistes, exposen aquest procediment i mostren com practicava concretament Borrell la seva dualitat lingüística. A «Barcelona 36. L'été rouge et noir»⁷, Borrell ens lliura una anàlisi precisa d'aquest conflicte, entre la invenció popular de les formes d'institució de la democràcia i l'acció de la lògica social que la soterra, tal com esclata al cor mateix de la CNT de finals de l'any 36. Borrell s'escarrassa a mostrar per què el model d'autogestió que els treballadors del servei de tramvies de Barcelona van posar en marxa, a partir de l'agost del 36, va acabar sent destituït per la mateixa CNT. La traducció concreta d'aquest vell conflicte, potser insoluble, es dona aquí entre la lògica (que és una revolta, una «revolta lògica») dels comitès de secció dels tallers i la dels comitès obrers de control. Escoltem-ho?

La position qu'on défendra ici est simple: la lutte entre les Comités de section —car lutte il y a— et Comité ouvrier de contrôle, cette lutte est le reflet de la plus ou moins grande démocratie existant au sein des tramways collectivisés⁸.

D'un any abans és l'article que, sota el pseudònim «Joan Puig» (ens ho explica Jordi Estivill)⁹, Borrell va publicar en el primer número d'*Aïnes* sobre el llibre d'Andreu Marty *À la gloire des lutteurs de 1907*. Però el tema, ara ho veuran, és el mateix. El llibre de Marty narra la revolta dels camperols vinyataires que van aixecar-se l'any 1907 a Occitània i a la Catalunya Nord contra els efectes d'una llei que anorreava comercialment la seva producció. En el comentari d'aquest llibre, allò que interessa Borrell és el mateix que ens mostrava en l'article sobre la revolució anarcosindicalista sud-catalana: el conflicte entre un moviment popular concret que cerca la forma d'instituir la seva lluita i els efectes paralitzants que, sobre aquest moviment, exerceix el control d'una institució prèviament instituïda, en aquest cas, el mateix Estat francès i la burgesia local, és clar, però també el PCF al qual pertanyia Andreu Marty. Connectem altaveus:

És veritat: era un moviment revolucionari que es dibuixava amb les característiques de la Comuna del 1871. I d'altres, patriòtiques, catalanes i occitanes.

7. *Les Révoltes Logiques*, núm. 1, París: Solin, 1975, p. 51-71.

8. *Ibidem*, p.56.

9. *Miranda*, núm. 1, Perpinyà, 2006, p. 32.

I una mica més endavant:

[...] Tampoc estranyaran les fórmules finals en les quals el PCF és presentat com a capaç de defensar amb èxit els treballadors de la terra... Com si la qüestió no fos més aviat la de la iniciativa dels treballadors ells mateixos, i d'ajudar a desencadenar aquesta iniciativa. Sabent que els camins d'aquesta ajuda són dels més entortolligats i dels més imprevisibles.

Una altra vegada —pensarà potser algun lector— la disputa entre comunistes i anarcosindicalistes que ens va fer perdre la guerra? És que Borrell pensava que aquesta no era una disputa qualsevol i que, si havia fet perdre moltes batalles, és perquè era el cor de la lluita de i per la democràcia, i també la prova que encara no en sabíem gaire de practicar-la, perquè cada cop que treia el nas, sorgia un contramoviment que vetllava perquè aquesta fos jugulada i tornés a ser soterrada...

Aquest art experimental de la composició de pluralitats descentrades, Borrell no només el va perseguir en el camp de l'acció política, sinó també en el camp de la pràctica artística. El va perseguir en *Un enterrament a Ormans* de Gustave Courbet, per exemple, o en la poesia de Baudelaire o en la crítica de l'òpera wagneriana. Tot això ho exposà en el seu llibre *L'artiste-roi*¹⁰, en què precisament mostra les transformacions del pensament i la representació (i l'un per l'altre) del poble i de l'artista en el segle XIX, en el qual cerca aquelles representacions i aquelles formes de composició que participen de la mateixa concepció política que la lluita democràtica per la democràcia (que ell mostrarà en els articles dedicats a la pràctica política), les revoltes i les revolucions. Aquest art incert, no assolit, no garantit, de la composició de pluralitats desjerarquitzades, el trobà també en l'art contemporani, més concretament en la pintura del seu amic Maurice Matieu. Tant en el breu assaig *Dissonances*, consagrat a la pintura d'Aillaud, Matieu, Rougemont i Toroni, com en les actes dels seminaris que coorganitzà al Collège International de Philosophie entorn de l'obra de diferents artistes contemporanis (Matieu, Ipoustéguy, Aillaud, Kiefer, Adami i Buren), apareix una frase, amb la qual Borrell resumeix el problema formal de la pintura de Matieu, que ens permet també de resumir aquest problema central del seu pensament que hem volgut mostrar a través de dos dels seus articles. Aquesta frase podria, doncs, fer-ne l'ofici d'epitafi:

Comment tenir le multiple sans tomber dans le chaos et à l'inverse comment sortir de l'incohérence sans ériger l'un?¹¹

10. *L'artiste-roi. Essais sur les représentations*, París: Aubier, 1990.

11. *Dissonances*, Arles: Le Méjan/Actes Sud, 1985, p. 30.